

BEVEZETÉS

A jelen ötödik, átdolgozott és bővített kiadás érintetlenül hagyta az 1960-as első kiadás szerkesztési alapelveit, valamint angol és magyar szóanyaga túlnyomó részét. Szükségesnek találtuk azonban, hogy az első kiadás kéziratának elkészülte óta eltelt közel két évtized alatt bekövetkezett nyelvi fejlődést figyelembe vegyük és szótárilag feldolgozzuk. A szótár korszerűsítése céljából a teljes szóanyagot revideáltuk, egybevetettük az 1960 óta Angliában és Amerikában megjelent új nagyszótárak anyagával, több ezer esetben kiegészítettük új nyelvi adatokkal, új jelentésekkel. A szótár első kiadása 110 000 vastagbetűs címszót s körülbelül 150 000 dőlt betűvel szedett angol szókapcsolatot, szólást és példamondatot tartalmazott, amit több ezer címszóval és frazeológiai adattal bővítettünk.

Címszó- és kifejezőkészlet

Bár e mű minden eddigi angol–magyar szótárnál több régi nyelvi, tájnyelvi, szaknyelvi és slang szót, illetve szójelentést közöl, s igen messzemenően figyelembe veszi a brit mellett az amerikai, ausztráliai, dél-afrikai és indiai angol nyelvhasználat eltéréseit is, természetesen nem törekedett teljességre e perifériális nyelvi területek egyikén sem.

Tekintettel az angol nyelv rendkívüli frazeológiai gazdagságára, a szerkesztőnek az volt a törekvése, hogy szótára minél több anglicizmust, jellemző angol nyelvi fordulatot tartalmazzon.

Az új kiadás angol szóképzési növekedése arányosan oszlik el a köznyelv és a szakmai nyelvek területén. Itt kell azonban hangsúlyozni, hogy a szerkesztőség a jelen bővített kiadásban sem törekedett — már csak terjedelmi korlátok miatt sem — akár a régi, akár az új szaknyelvi szóképzést bármely területének a teljesség igényével való bemutatására. Annál kevésbé van erre szükség egy általános szótárban, mert századunk hetvenes-nyolcvanas éveiben egyre szaporodik a terjedelmes angol–magyar szaknyelvi szótárak száma.

Az új anyagban jelentős számban szerepelnek az összetett címszavak, valamint a frazeológiai szókapcsolatok, elsősorban az élet új jelenségeinek tárgyköréből, éspedig mind a brit, mind az amerikai nyelvterületről.

Hogy az újonnan beiktatott nyelvi anyagnak legalább részben helyet biztosíthasson, a szerkesztőség átvizsgálta az első kiadás címszóanyagát és belőle közel ezer címszót törölt. Így mellőzte a ritkább helyneveket, valamint az ugyancsak ritkán előforduló tájszavakat és archaizmusokat, továbbá néhány kérdészetűnek bizonyult neologizmust is. Elvszerűen csökkentette, bár nagyon kis mértékben, a képzőbokkal képzett többszörös származék címszavak egyes kategóriáit is.

Lexikográfiai és pedagógiai működésének évtizedei során szerzett tapasztalata ugyanis arról győzte meg a szerkesztőt, hogy a *k e z d ű* nyelvtanuló olykor még az olyan származékszók jelenlétét is a szótárban keresi, melyek alapszava már megvan a szótárban (mint a *nauseating*-ből alkotott *nauseatingness*-t vagy a *truthful*-ből származtatott *truthfully*-t), s mely származékokban a szó végén látható képző csupán hagyományos módosító szerepét tölti be, tehát a származékszó jelentése könnyen megállapítható. A jelen nagyszótár azonban nem a kezdő nyelvtanulók számára készült, hanem azoknak, akik az angol nyelvi ismereteknek már biztos alapjaival bírnak, s akiknek elsősorban a viszonylag ritkább alap- és összetett szavakra, vagy minél több állandósult szószervezetre, illetve ezek magyar megfelelőire van szüksége. Feltételezve a szótár forgatóiban az angol szóképzés szabályainak elemi fokú ismeretét a szerkesztőség több esetben mellőzte a *-ly* és a *-ness* képzőkkel alkotott címszókat, mint pl. az *unmeaningly*-t az *unmeaning* vagy az *unmelodiouslyness*-t az *unmelodiously* után. Az ilyen típusú többszörös származékok jelentését a magyar olvasó már ki tudja következtetni.

A szerkesztő sok évi tapasztalata azt is megmutatta, hogy a szótárforgatók jó része nem veszi észre, miszerint függelékek alakjában az angol nyelv gyakoribb betűrövidítései is megtalálhatók a szótárban s panaszkodik ezek hiánya miatt. Ilyen kifogások elkerülése végett, s hogy az értő szótárforgatóknak se kelljen két helyen keresnie egy adatot, a betűrövidítéseket a megfelelő ábécérendi helyen beillesztettük a szótár címszavai sorába.

Az angol nyelvű anyag elrendezése

A szótárban gyakran előfordul, hogy azonos betűképző címszavak és jelentéseik (mint *doom* vagy *felt*) külön-külön szócikkbe vannak osztva, melyeket a címszó után elhelyezett, hatványkitevőhöz hasonló arab számok különböztetnek meg. Erre a különbségtételre általában akkor kerül sor, amikor két vagy több azonos írásképző szó nemcsak jelentésben vagy szófaji szerepben tér el, hanem származásilag, etimológiailag is különböző eredetű. Ezek az ún. *h o m o n í m á k* vagy homográfok. Megkülönböztetésük alapjául a jelen szótárban a *Concise Oxford Dictionary of Current English* 1964. évi ötödik kiadása szolgált. Az angol nyelv fejlődéstörténeti okokból különösen gazdag homonimákban.

A fontosabb angol igéknek gyakoribb előjárás és határozós kapcsolatait az ige szócikkének végén, a könnyebb megtalálás érdekében feltűnően elkülönített bekezdésekben közli a szótár.

A nagyszótár korábbi kiadásában a főnévi szófaji értékű s kötőjellel írott vagy egybeírt összetett szók ábécérendes sorában (mint *echolalia*, *echometer*, *echo-sounder* stb.) külön szóba írt összetételek (*echo altimeter*, *echo organ*, *echo word*) is helyet kaptak. A jelen kiadás a külön szóba írtakat helytakarékosság okából és nyelvtani megfontolások eredményeképp az alapszó (*echo*) szócikkébe ágyazta be.

A szerkesztőség a jelen kiadásban újonnan felvett nyelvi anyagnak oly módon is igyekezett helyet teremteni a lapszám túlzott mértékű növelése nélkül, hogy két vagy több elemű s külön szókban írt szókapcsolatok és szólások kétszeri vagy többszöri szótári előfordulását igen gyakran csak egyszeri előfordulásra csökkentette. A szótár korábbi kiadásában a *Dutch courage* megtalálható mind a *Dutch*, mind a *courage* szócikkében. A szótári adat ismétlődése kétségtelenül igen kényelmes a szótárhasználónak, mert bármelyik elem alatt keresi a kapcsolatot, azonnal megtalálja. Ez azonban helypazarlással jár. A szótárnak ezt a kettős közlési módját — mely egyébként csupán néhány száz kapocs és szólás esetében érvényesült — az új kiadásban jelentős részben kiküszöböltük.

A szótár jelen kiadása is a szócikktagolásában az előző kiadásokban alkalmazott római és arab számokat, valamint a félkövér a), b), c) stb. betűket használja a szófajok, a jelentésváltozatok és az értelemárnyalatok elválasztására. Eltér annyiban az előző kiadásoktól, hogy a nagyobb terjedelmű szócikk jelentéstruktúrájának áttekinthetőbbé tétele céljából a karikába tett arab számok és a vastagon szedett kisbetűk előtt a * jelet használja, hogy a szótárhasználó kereső munkáját ezzel megkönnyítse.

A magyar egyenértékesek

A szótárnak nemcsak angol anyaga (címszók és szókapcsolatok) módosult némileg új anyaggal való bővülés s elavultnak törülése alakjában, hanem az eredeti kiadásban található magyar ekvivalenseket, egyenértékeseket is gondosan átvizsgálta a szerkesztőség. E revízió folyamán számos esetben találhatóbb, pontosabb vagy korszerűbb magyar „jelentékesek” kerültek a szótárba. Számos új, azaz az előző kiadásokban még nem regisztrált angol jelentésváltozat is helyet kapott magyar egyenértékeseivel együtt. Sor került pár tárgyi tévedés vagy elírás kijavítására, valamint sajtóhibák kiigazítására, felhasználva az előző kiadás Függelékének anyagát.

Az írásjelek, a zárójelek, a tilde és a virgula szerepe

A szótárban egy-egy angol címszó vagy jelentésváltozat azonos tárgykörön belül előforduló több magyar egyenértékését egymástól vessző választja el. Pl. *exploit vt, l. kiaknáz, hasznosít, kitermel, üzembe vesz [bányát, erdőt]*. Ha azonban ugyanazon jelentésváltozaton belül a magyar egyenértékesek között észrevehető kisebb fogalomköri vagy szinonimikai különbség van, akkor a különbség határára vessző helyett pontosvessző található az egyenértékesek sorában. Pl. *exploit 2. kihasznál, kizsákmányol [vkt, vk tehetségét]; kiuzsoráz, kiszipolyoz (vkt)*. — A vesszőnek a szótárban a magyar szövegben mondattani szerepe nincs. Ezért (és a félreértések elkerülésére) nem tettük ki a vesszőt a magyar szövegben ott, ahol azt helyesírásunk egyébként megkívánná (péld. „hogy” előtt). Ahol valamilyen mondattani és értelemi okból egy szószervezetben a vessző kitétele elkerülhetetlen volt, ott a vesszőt kerek zárójelek közé tettük.

A szótár a vastagbetűs címszó után következő szögletes zárójelben [] az angol szó kiejtését közli fonetikus jelekkel. Ezenkívül a szócikk belsejében szögletes zárójelben állnak a magyar szójelentések, ekvivalensek fogalmi, használati körét jelző irányítószavak és egyéb járulékos kiegészítő elemek, amelyek azonban nem tartoznak bele a szigorúan vett szójelentésbe.

Kerek zárójelben () rendszerint az angol szókapcsolatnak az értelem megváltozása nélkül elhagyható eleme, illetve a magyar ekvivalensnek értelemi kiegészítését, közelebbi megvilágítását szolgáló mellőzhető, de jelentés-értékkel bíró szó, illetve szavak olvashatók. Így például a *bribe* szócikkében „megvesztegetés(i összeg)” a következő két ekvivalensnek helykimélő egybevonása: *megvesztegetés, megvesztegetési összeg*; vagy a *seaside* szócikkében „tenger(part)” így oldandó fel: *tengeri, tengerparti*.

Kerek zárójelben közöljük továbbá a vonzatokat, a stílris és szakmai rövidítéseket, növények és állatok latin rendszertani nevét és a nyelvtani tájékoztatás egy részét is.

Csúszós zárójelet < > alkalmazunk a magyar szövegben akkor, amikor az angol szónak nincs elterjedt egyszerű magyar megfelelője, fordítása, hanem helyette körülírásra, magyarázó, leíró értelmezésre kényszerülünk.

A tilde (~) a vastagbetűs címszót, illetve címszavakat helyettesíti. A fontosabb angol igéknek gyakoribb előjárás és határozós kapcsolatait ábrázoló, külön bekezdésekbe foglalt alcikkben azonban a ~ csak az igét pótolja, az előjárót pedig ismétlődés esetén az előjáró első betűjével rövidítjük. Ha közvetlenül a ~ jel előtt, szorosan hozzátartozva nagybetű látható, akkor a címszó a szóban forgó értelemben vagy kapcsolatban nagy kezdőbetűvel kezdendő.

A szótár teremtakarítás céljából sokszor használja a virgulát (/), a ferde, dőlt vonalat. Ez a jel a vele összekapcsolt két szó felcserélhetőségét, egyenértékűségét jelzi a szóban forgó kifejezésen belül. Ha tehát *sense* szócikkében *common/good* ~ található, ez azt jelenti, hogy a magyar értelem („józan ész”) egyaránt érvényes a *common sense* és a *good sense* szókapcsolatra. Hasonlóképpen *calm* szócikkében a *keep* ~ mellett álló „túrtörtéti/fékezi magát” annyit jelent, hogy a „túrtörtéti magát” és „fékezi magát” ekvivalensek egyaránt megfelelnek az angol szókapcsolatnak.

Helyesírás

A szótár a címszavakat brit helyesírási alakjukban közli. Mivel ez a mű olyan szótárforgatók számára készült, akik az eleminél magasabb fokú angol nyelvi ismeretekkel bírnak, a szótár az amerikai helyesírás rendszerszerűen eltérő írásváltozatait nem sorolja fel (péld. az amerikai *-or*, *-er* végződéseket a brit *-our*, *-re* mellett). Az amerikai írásváltozat megadása csupán néhány feltűnő eltérés esetében történt meg.

Az angol nyelv helyesírását nem szabályozza tudományos akadémia vagy más központi szerv. Irányadónak a nagy értelmező szótárak és egy-két tekintélyes napilap (mint a *The Times*) és nyomda (pl. az *Oxford University Press*) gyakorlatát tekintik. Ezek azonban korántsem minden kérdésben követnek egységes elveket. Legszembetűnőbb az ingadozás a brit és amerikai (USA) viszonylatban és itt is az összetett szavak egybe-, kötőjellel vagy külön (két szóba) írása terén mutatkozik. A jelen szótár szerkesztősége nem kötötte le magát mereven az egyik tekintély mellett sem. Ezért összetett szavak esetében a szótárforgatóknak célszerű a keresett szónak először a kötőjeles és az egybeírott összetételek közös, ábécérendes, vastagbetűs sorozatában utánanézni, s csak ha ott nem volna található, keresni az előtag szócikkében, a dőlt betűs frazeológiai egységek között.

A szerkesztő több szótárhasználó óhajának tett eleget már az első kiadásban, amikor mássalhangzóban végződő igék címszava mellett figyelmeztetett a mássalhangzó kettőződésére a ragozott alakokban (pl. *bar*, *-rr-*). A jelen bővített kiadás az *-e* betűben végződő igék jelen idejű melléknévi igenevének (present participle) betűképváltozását is jelzi, pl. *lie* — *lying*, *give* — *giving*. Ez a tájékoztatás is a szócikk elején található.

A kiejtés jelölése

E szótár az angol címszavak nagy részének kiejtését is jelöli a nemzetközi fonetikai jelzésrendszer átírásában, a címszó utáni szögletes zárójelben. (E jelzésrendszer kulcsát lásd jelen Bevezetés után következő lapokon.)

Nem közli a szótár az összetett szavak kiejtését, ha az azonos az összetételt alkotó elemek kiejtésének egymásutánjával, s ha az elemek mindegyikének kiejtése a szótárban a maga ábécérendi helyén megtalálható.

Hiányzik a kiejtés jelölése akkor is (pl. számos régies, tájnyelvi vagy egyéb perifériális jellegű szó esetében), amikor a helyes kiejtést a szerkesztőségnek nem volt módjában megállapítani.

A szavak kiejtése a nagy kiterjedésű angol nyelvterületen nem egységes. Eltérések vannak térbelileg (dél-angliai, észak-angliai, skóciai, írországi, amerikai, ausztráliai kiejtés stb.), tehát a nagyobb tájegységek szerint, valamint társadalmi réteghez való tartozás szerint és időbelileg is. A sokféle ejtészváltozat feltüntetése nem egy korlátozott terjedelmű kétnyelvű szótár feladata. Az angol–magyar nagyszótár jelen kiadása továbbra is a művelt brit-angol körökben normának tekintett RP (= received pronunciation) kiejtést közli Daniel Jones jól ismert kiejtési szótára szerint. Nem közli az itt-ott jelentkező s divatosá váló, a fiatalabb nemzedékek által használt ejtészváltozatokat. A nyelvi fejlődés kiejtésbeli tényei csak egy bizonyos idő, két-három évtized, eltelté (s az új jelenségek állandósulása és széles körökben való elterjedése) után regisztrálhatók kétnyelvű szótárakban. Az Egyesült Államokban használt kiejtést a jelen szótár csak a brittől való feltűnő eltérés esetén tünteti fel (pl. *clerk*) a brit mellett.

Stílusminősítő rövidítések

A szaknyelvhez való tartozást jelölő rövidítéseket a szerkesztőség az előző kiadásokhoz képest csak igen csekély mértékben módosította néhány új rövidítés bevezetésével. Az összes érvényes rövidítések jegyzéke a XI–XIV. lapon található.

A valamilyen stíláriis réteghez való tartozást jelző rövidítések jegyzéke nem változott. Csupán alkalmazásuk módosult néhány címszó vagy jelentésváltozat, illetve frazeológiai adat mellett, követeve a jelen mű első kiadása óta megjelent brit és amerikai értelmező szótárakban kialakított állásfoglalást. Néhány esetben a negyedszázad előtt még (*biz*)-nak jelölt szó vagy adat már felminősült köznyelvi rangúnak (tehát e szótár jelen kiadásában már stíláriis minősítés nélkül áll), számos más esetben a korábbi *slang* vagy vulgárizmus jelzésű szó (*biz*) értékűvé emelkedett a stíláriis skálán.

A jelen nagyszótár 1960-ban megjelent első kiadásában a szerkesztő köszönetet mondott főmunkatársainak, Lukácsné Láng Ilonának, Békés Ágnesnek, Fekete Istvánnak, Magay Tamásnak, Ruttkay Kálmánnak és néhai Varga Istvánnak, valamint Pallay Piroska, Rätz Ottó, Sailer Károly és néhai Szabadi Béla munkatársainak, a technikai munkákat összehangoló Körmen di Gézánának és végül de nem utolsósorban Neville Horton Smith professzornak, angol nyelvi főtanácsadójának.

A jelen bővített, átdolgozott és javított új kiadás szerkesztésének öt éven át folyó minden munkamenetében fontos és sokoldalú szerepe volt Magay Tamásnak és Menténé Láng Ilonának, akiknek kitűnő anyagismerete, nagy lexikográfiai gyakorlata és fáradhatatlan munkája jelentős mértékben járult hozzá az új kiadás létrejöttéhez.

A hiányosságok pótlásában vagy a hibák felderítésében értékes anyagot szolgáltatott Balogh Sándor, Bauer István, Bugyi Emil, dr. Bugyi István, Gévay Béla, dr. Julow Viktor, Lexa Ferencné, dr. Medgyesy László, dr. Nagy Péter, Pallay Piroska, Pekker Emil, Péter Jakab, dr. Ravasz János, Sailer Károly, néhai dr. Szabadi Béla, dr. Szalai Sándor, Szász Imre, Taróczy Jenő, Vajda Miklós, Vattamány Viktória, néhai Edmund Wilson, dr. Zádor Anna és mások, akiknek a szerkesztő ezúttal is megköszöni segítőkész és önként adott támogatását. Újból köszönet illeti N. Horton Smith professzor urat, aki a jelen új kiadás előkészítésében is tanácsadói szerepet töltött be, főleg stíláriis és jelentés-helyességi kérdések eldöntésével.

Több esetben és többféle formában értékes tanácsokat adtak R. W. Burchfield, az oxfordi nagyszótár pótköteteinek főszerkesztője és Clarence Barnhart (Bronxville), több ismert amerikai értelmező szótár főszerkesztője.

Budapest, 1975. július 13.

Ország László